

Keelenõuanne

Need rasked võõrsõnad

Tiiu Erelt

eesti keele instituudi vanemteadur

Eesti keele instituudi keelenõuande päevikus on läbi aastate olnud palju küsimusi võõrsõnade õigekirja kohta. Viimastelgi aastatel ei ole need kahanenud, vaid pigem kasvanud. Küsimustest-vastustest paistavad üsna selgesti niihästi rasked piirkonnad kui ka laenude eesti keeles kohanemise kulg.

Tsitaatsõnad ja võõrsõnad

Keelendid jagunevad võõruse järgi tsitaatsõnadeks (-väljendeiks), võõrsõnadeks ja omasõnadeks. Tsitaatsõnad on puhtvõörkeelsed sõnad eestikeelse teksti sees ja neid kirjutatakse nagu võörkeeles, kust nad on võetud. Häälendus võiks olla originaalkeele lähedane. Muust eesti tekstist eristamiseks tuleb inglise, prantsuse, ladina või mis tahes muu keele sõnad kirjutada teises, nt kursiivkirjas, ning käänata saab neid ülakoma abil, kusjuures eesti käändelõpp ei ole kursiivis, nt *homo sapiens*'ist, töötas *au pair*'ina, arvestage *tax free*'d. See on üsna raskepärane ja seetõttu küsitakse mõnegi sõna kohta, kas poleks juba aeg seda häälduspärastada, s.o võõrsõnaks vastu võtta.

Suur hulk inglise laene ongi kodunenud, nagu küsitud *dipp* (*dip* 'külm kaste'), *disko* (*disco*), *faks* (*fax*), *fänn* (*fan*), *gei* (*gay*), *hitt* (*hit*), *karri* (*curry*), *liising* (*leasing*), *lobi* (*lobby*), *meil* (*e-mail*), *mänedžer* (*manager*), *pikap* (*pick-up*), *rokk* (*rock*), *veeb* (*web*). Isegi lühendeist *AIDS* ja *VIP* on saanud sõnad *aids* ja *vipp* (omastav *vipi*). Võõrsõnade hulka on paigutunud ka saksa *Rottweiler* – meil *rotweiler*, hispaania

flamenco → *flamenko*, itaalia *pizza* → *pitsa* ja *spaghetti* → *spagetid*, prantsuse *petanque* → *petank*, rootsi *glögg*, soome *glögi* → *glögi*. Nii on lihtsam moodustada liitsõnu (vrd *lobby*-töö ja *lobitöö*, *fan*-klubi ja *fänniklubi*) ning järgmise sammuna ka tuletisi (nt *diskotama*, *faksima*, *lobima*, *meilima*, *rokkima*). Hiina päritolu ja inglise keele kaudu levinud sõna *wok* on juba andnud tuletise *vokkima*, mis nähtavasti nõuab seda liiki panni kohta mugandust *vokk*. Homonüümid pole paraku uudis (vrd *lobi* ja *rokk*).

Samas on hulk sõnu, mida küsijaile tuleb soovitada lähtekeelsel kujul, s.o tsitaatsõnana. Neist enim küsitakse järgmisi: prantsuse *boutique* [butiik], *brasserie*, *fourchette*-laud [furšett-] ja *à la carte* [kart]; itaalia *cappuccino* [kaputšiino] ja *a cappella*; inglise *ecstasy* [ekstösi], *groupie* [gruupi], *halloween* [hälouiiin], *hot dog*, *performance* [pöfoomöns] ja *ragtime* [rägtaim].

Mõnel tsitaatsõnal on vedanud, kui talle on leitud sobiv eesti-keelne vaste, eriti sõnal *yuppie* [japi], millest sai *pintsaklipslane*. Aga miks mitte kasutada ka *vabakäeseade* või *vabakäetelefon* (ingl *hands free facility*), *õpikoda* (ingl *workshop*) ja *esikümme* (ingl *top ten*) ning saada lahti võõrsõnamuredest. Prantsuse *buffet* [büfee] tavapärase nimetus on *Rootsi laud*. *Show* paraku ei ole väärilist eesti vastet leidnud (*vaadend*, *etendus* või *šõu* tunduvad sobivat ainult kohati). Kui jääb tsitaatsõna, siis tuleb tähele panna veel üht konksu: temasse ei tohi istutada eesti astmevaheldust. Näiteks kuigi võõrsõnas *drink* : *dringi* on astmevaheldus, ei ole seda tsitaatsõnal *long drink*, ains om *long drink*'i, mitm nim *long drink*'id.

Tihti küsitakse peente söökide nimetusi, mis võiksidki jääda originaalkujul. Meil ammuilma juurdunud roanimetusi pole aga mõtet tagasi võõrapärastada: *biifsteek*, *hakkbiifsteek*, *rostbiif*, *böfstrooganov* ehk *strooganov* (vrd ingl *beefsteak*, *roastbeef* ja prantsuse *bœuf à la Stroganof*).

Võõrnimetuletiste kohta on küsimusi oodatust vähem. Põhireegel ütleb, et tuletised kirjutatakse nime ortograafiat säilitades. Näiteid nõuannete hulgast: *waleslane* (sagedaim küsimus), *newyorklane*, *hollywoodlik*, *thatcherism*. Lähemalt on kirjutust seletatud raamatus „Eesti ortograafia” (3. tr 1999, lk 18–19).

Mis kuju võõrsõna saab

On laene, mis tulevad mingist keelest otse eesti keelde ja võtavad siin oma reeglipärase kuju sisse. On aga ka palju laene, mis jõuavad meile mitme keele kaudu, varasematel aegadel oli vahenduskeeleks saksa keel, vahepeal vene keel, nüüd inglise ja soome keel. Tulekuteid ja keelte mitut pidi mõjutusi tuleb tähelepanelikult jälgida.

Mõnel laenul on päris raske oma mugandkuju leida. Näiteks itaalia *tarocco*, prantsuse *tarot* [taroo], inglise *tarot* (üks kaardimänge) on eesti keeles „Võõrsõnade leksikoni” järgi *tarokk* ehk *taro* ehk *tarot*, „Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999” on valinud kuju *tarokk* ja selle kaardid on *tarokikaardid*.

Mõne sageli küsitud võõrsõna kuju valik vajab siinjuures veel selgitust. Sage küsimisobjekt oli inglise ja prantsuse *image*, mis nende keelte häälduse järgi annaks meil kas *imidž* või *imaaž*. Soovitasime lähtuda hoopis ladina keelest ning kasutada sõna *imago*. Nüüd ongi küsimused lakanud ja soovitus vastu võetud. Naljatamisi öeldakse ka *immits* (omastavas *immitsa*).

Tihti peale küsitakse, miks eesti keeles on *baarmen*, kui inglise keele järgi näitaks *men* mitmusest ‘mehed’ ja ainsuse oleks *man* ‘mees’. Inglise keeles on tõesti nii, kuid meie lähtume muust: inglise sõna *barman* hääldusest ja sarjalisest kokkukuuluvusest varasemate laenu-dega *gentleman* → *džentelmen*, *congressman* → *kongresmen*, *businessman* → *bisnismen*.

Kas *skaneerima* või *skanneerima*? Õige on esimene, aga parem oleks kasutada lühemat verbi *skannima*, kus on tõepoolest kaks *n*-i, niisamuti seadmenimetuses *skanner*. *ä*-lisi kujusid ei soovita – inglise sõnadel *to scan*, *scanning*, *scanner* näitavad sõnaraamatud nii *a*-list kui ka *ä*-list hääldust, kuid ortograafilised rööpkujud oleksid meil tülikad.

Inglise *pub* on eesti keeles kohanenud kujul *pubi*. Vahel küsitakse, miks me siin soome keele ja mitte oma reeglite järgi käime. Kuid häälduse järgi kirjapanek andnuks *pab*, sobitamine *paab*, *pabb* või *papp* – kas need oleksid paremad olnud? Ärgem unustagem, et ka inglise sõna *job* loomulik kodunemine eesti keeles andis tulemuseks *jobi*.

Paaril juhul on rööpkujusid tekitanud vene keel. Eriti küsitakse sõna *duplikaat*, mis vene keeles on *дубликат*, kuid meil siiski oleks

ladina keele järgi (*duplicatus*) õigem *duplikaat*. Vene laenudes *sovetid*, *sovetlik*, *sovetiseerima*, *desovetiseerima*, *sovetiseeruma*, *sovetism*, *sovetoloogia*, *sovetoloog* tuleb järgida transkriptsioonireeglit, mis vene *e* annab kaashäälikute vahel edasi eesti *e*-ga (mitte *je* ega *ie*).

1993. a võeti kraadiõppes kasutusele normivatest sõnaraamatutest puudunud sõna *magistrant*. Tekkis vaidlus, kas ainsuse nimetava lõpus peab olema *-nt* või *-nd*. 1994. a otsustas Emakeele Seltsi keeletoimkond küsimuse *-nt* kasuks (vt „Kirjakeele teataja” II, lk 24–26). Soovitusel *-nt* on kaks alust. Esiteks märgivad *nt*-sõnad aktiivset tegutsejat, nad on pärit ladina aktiivsest kesksõnast, nt *agens*, omastavas *agentis* – eesti *agent* : *agendi*; *simulans*, om *simulantis* (simuleeriv) – eesti *simulant* : *simulandi*; *referens* om *referentis* (refereeriv) – eesti *referent* : *referendi*; niisamuti *deklarant*, *dissertant*, *dotsent*, *konsultant*, *korrespondent*, *oponent*, *praktikant*, *retsensent*, *revident* jne. Ka *nd*-tuletised lähtuvad ladina keelest, kuid passiivsest vormist: *examinandus* ‘see, keda tuleb eksamineerida’; *dividendus* ‘see, mida tuleb jagada’; niisamuti *diplomand*, *promovend*. Pole kahtlust, et doktorikraadi ja magistrikraadi taotlejail tuleb olla aktiivne, selle järgi siis *doktorant* (nagu on esitatud ÕSides 1960, 1976, 1999) ja *magistrant* (nagu on ÕS 1999-s). Teiseks on *nt*-lõpuliste võõrnimisõnade arv eesti keeles suur (tublisti üle kaheksaja), neis on vältevaheldus *t* : *d* nagu eesti oma sõnadeski: *kont* : *kondi*, *sant* : *sandi* – *oponent* : *oponendi*, *konsultant* : *konsultandi*. Sõna *magistrant* : *magistrandi* ühineb nendega hõlpsasti. *nd*-lõpulise nimetavaga sõnu on mõni üksik: eelnimetatud *diplomand*, *examinand*, *promovend*, *dividend*. Viimast küsitakse sageli.

Häälikute õigekiri

Vaadelgem päeviku materjali ka raskete häälikute kaupa, et kahtlusi ja vigu oleks kergem ära hoida.

b, d, g – p, t, k

Piir „vanemate” laenude *p, t, k* ja „uuemate” *b, d, g* vahel sõna algul on olnud üsna meelevaldne ja liikuv. Tava kohaselt korrigeeris iga uus õigekeelsussõnaraamat mõnes vanemas laenus *b, d* või *g* *p*-ks, *t*-ks või *k*-ks. 1976. a ÕS tegi parandused *piisam*, *plokk*, *klint*, *trell* (*trellpuur*,

elektritrell). Vana laen *palsam* on *p*-ga esimesest, 1918. a õigekirjutussõnaraamatust alates, kuid viimasel ajal küsitakse seda sõna sageli – ilmselt ajab segadusse toodete juures nähtav saksa, inglise jt keelte *balsam*, aga ka mõnes kakskeelses sõnaraamatus siiani pakutavad tugeva ja nõrga klusiiliga rööpkujud. 1999. a ÕS on uutest muutustest hoidunud, kuigi keelenõuküsimised on oodanud näiteks *kreipi* (ÕSis *greip*). Sõna *bartertehing* (inglise *to barter* 'kaupu vahetama') ei ole sugulane vana laenuga *parter* (prantsuse *parterre*) ning seda ei saa kirjutada *p*-ga. Ka garaaži- või näituseboks tuleb hoida lahus teisest tüvest *poks*, *poksima*.

Vanade laenude hulgas on menukaim küsimisobjekt *plank* : *plangi*, mis juba kaua kirjutatakse *p*-ga, aga tema sünonüüm *blankett* on *b*-ga. Küllap see tekitabki kõhklust. Peenema ja *b*-ga kirjutatava sõna *bordüür* (pr *bordure*) kirjakeelne sünonüüm on *poort* : *poordi*. Huvitav, et saksa sõnadele *Borte* ja *Borde* lähemad *porte* ja *porde* on meil argikeelsed. Rasked sõnad on *plokk* ja *blokk*. Esimese taga on inglise ja prantsuse *block* ning eesti *ploki* tähendused on: ühtne risttahukakujuline tervik, nt ehitusplokk; märkmik; otstarbalt kokkukuuluv kogum, nt reklaamplokk, uudisteplokk; hoonete või ruumide rühm, nt haigla köögiplokk, operatsiooniplokk; tõsteseadme osa; konstruktsioonilt terviklik seadiste, detailide vm kogum, nt toiteplokk. *Bloki* taga on prantsuse ja inglise sõna *bloc* ja tema tähendus on riikide, parteide, ühenduste liit.

t ja d

On üksikud sõnad, kus *t* ja *d* kasutus käib mõnelegi inimesele üle jõu ka sõna sees, eelkõige on need *kandidaat* : *kandidaadi*, *atentaat* : *atentaadi* ja *tendentsid* – kus on *t* ja kus *d*. Peale selle on kimbuke sõnu, kus konsonandikuhjumit kiputakse lihtsustama *t* ärajätmisega nii kõnes kui ka kirjas: *aktsept*, *aktsepteerima*, *ekstsellents*, *kontseptatsioon*, *kontseptuaalne*, *kontsentraat* (neis sõnus on ladina tüves *c*, mis eesti keeles hääldub *ts*), *litsentseerima*, *potentsiaal*. Tuletise *litsentseerima* tüvi on *litsents* < ladina *licentia*, nii et *ts*-ina häälduv ladina *t* ei tohi kaduma minna. Kui see sõna liiga raske on, siis oleme õpetanud kasutama otsetuletist *litsentsima*. Aga tuletiste *potentsiaal* ja *potentsiaalne* (tüvi *potents* < ladina *potentia*) kirjutamine annab vahel põhjust isegi kihlvedudeks, kus keelenõuandja otsustajaks palutakse.

On veel ainult üks konsonant, mis samal viisil konsonantühendist kaduma kipub – nimelt *n*, nt sõnust *konjunktuur, demonstreerima*.

s

Probleemitu pole keelekasutajale ka konsonantühendi reegli erand: *l*, *m*, *n*, *r* järel olev pikk *s* kirjutatakse kahe tähega, kui ei järgne kaashäälikut. Nt *lansseerima* : *lansseerin*, *allianss* : *alliansi*, *ekstrasenss* : *ekstrasensi*, *konkurss* : *konkursi*, *renessanss* : *renessansi*, *ressurss* : *ressursi* (aga *farslik, marslane*).

h

Endiselt on palju neid, kes küsivad sõnade *mehaanik, mehaanika* ja *mehaaniline* õigekirja. Normikohased on nii ühe kui ka kahe *h*-ga kirjakujud, viimased õigekeelsussõnaraamatud on eelistanud ühte *h*-d. Kuid *mehhanism* ja *mehhaniseerima* on õiged ainult kahe *h*-ga. Kreeka lähtekujule vastab täpsemalt *arabhis*, mitte *arahiis*. Veel lihtsam on kasutada eesti sõna *maapähkkel*. Küsitakse ka sõna *nahaalne*, mis õigupoolest on ju venekeelne sõna, eesti keeli *hábematu, jultunud*.

š ja ž

Endiselt on suured raskused š ja ž tähega, mille asemel ei tohi kasutada tähekombinatsioone *sh* ja *zh*. Küsitakse nii nende tähtede kohta üldiselt kui ka üksiksõnu: *atašee, borš, brošüür, kušett, pontšo, šariaat, šifreerima, aadžio, beež, drenaaž, garaaž, kolledž, oranž, režiim, staaž, želee, žetoon*. Need kaks võõrsõnatähte ei ole mingid nõukogude tähed, nagu kahtlustatakse, vaid eesti keeles juba XX sajandi algusest, kui meil võõrsõnade vastuvõtmine hoogu sai. Nii saksa *sch*, prantsuse *ch* kui ka inglise *sh* annavad eesti võõrsõnades š: *Schlager* > *šlaager*, *chanson* > *šansoon*, *shampoo* > *šampoon*. Champagne'i maakonnast on pärit *šampanja*, argikeeles *sampus*. Joogikaardile sobib neist esimene. Sageli küsitakse ka astmevahelduslike sõnade š õigekirja: *dušš* : *duši, duširuum, dušigeel*; *guljašš* : *guljaši*; *nišš* : *niši, nišis*; *tušš* : *tuši*, kirjutatan *tušiga, tušisulg, tušijoonis*.

Tagaplaanile on jäänud š, ž ja z-i s-iks kohanemise küsimused, nt kas *maršruut* (vrd saksa *Marschrute*, vene *mapyupym*) või *marsruut*,

plüüš (vrd saksa *Plüsch*, vene *плюш*) või *plüüs*, *maneež* (vrd prantsuse *manège*) või *manees*, *mazurka* (vrd poola *mazurek*, vene *мазурка*) või *masurka*. Neist sõnadest on *marsruut*, *plüüs* ja *masurka* kohanemistee juba läbinud; *manees* on ÕS 1999-s esimest korda *maneeži* rööpkujuks.

f

f-i õigekirjas on raske pigem astmevaheldusest puutumata kui astmevahelduslik *f*: kaheldakse, kas sõnades *efekt*, *efektiivne*, *defekt*, *professionaalne*, *professor*, *trafo* ei peaks olema kaks *f*-i. Kahe *f*-iga *efekti* või *efektiivse* kuskil tekstis nägemine pole sugugi haruldane, sest silma ees on ilmselt ka inglise *effect*, *effective*.

Kas *trüffel* või *trühvel*, on mineviku küsimus. Saksa sõnast *Trüffel* on eesti keeles ammu saanud *trühvel*, vrd muudki vanad laenud *kahvel*, *kohv*, *kohver*, *muhv*, *paragrahv* jt. Uutes laenudes enam nii ei toimita.

Lõppsilbi kirjutamine

Keeruline olukord on kujunenud kolmesilbilise nimetavaga sõnade lõppsilbi täishääliku kirjutamisel. Kirjutus ei olene rõhust, sest eri isikud rõhutavad erinevalt. Kui võõrsõna lõpeb helitu kaashäälikuga, siis kirjutatakse lõppsilbi täishäälik kahe tähega (on küsitud nt sõnu *antrekoot*, *marmelaad*, *sünagoog*). Kui aga lõpus on heliline kaashäälik *l*, *m*, *n*, *r*, *v*, siis on võõrsõnad jagunenud talle eelneva täishääliku kirjapildi järgi kaheks – *mandariin* ja *apelsin*. Paraku pole siin näha head korrapärastamise võimalust ning sõnade kirjapilt tuleb lihtsalt ära õppida, nt *aperitiiv*, *dermatiin*, *kemikaal*, *kommentaar*, *metronoom*, *parafiin*, *polügoon*, *poroloon*, *silikoon*, *simultaantõlge* – *etalon*, *formulaar*, *mahagon*, *terminal*, *tärpentin*. Kõige sagedasem seesuguste küsitute hulgas on *terminal* – küllap on see üleüldse sagedaim keeleküsimus juba mitu aastat. Vastus on: kirjapilt on alati sama – olgu see lennujaama terminal, reisiterminal, kaubaterminal, tolliterminal, arvutiterminal või makseterminal. Küllap tekitavad segadust ka TEA „Password” ja „Võõrsõnastik”, mis ajavad ühtse põhitähendusega (otspunkt) sõna kaheks sõnaks lahku (*terminaal* ‘lõppjaam’ ja *terminal* ‘lõppseade’).

Niisama raske ja korrapäratu on kahe- või kolmesilbilise nimetavaga võõrsõnade lõppsulghäälik: *kastanjett, trafarett, vinegrett, šašlõkk, tualett, aga overlok, sigaret, taburet, kotlet, pankrot*.

Kahesilbilise nimetavaga sõnade lõppsilbi täishääliku kirjutamine oleneb enamasti rõhust. Küsitakse üle, kas on lubatud mõlemad: *kefiir ja keefir, sümptoom ja sümptom*, ning kas juba ka *profiil ja proofil*. Viimast pole kirjakeele normina siiski tunnustatud.

Eelnimetatud kolme võõrsõnarühma kohta on näpunäiteid ka raamatus „Eesti ortograafia” (3. tr 1999, lk 13–15).

Tuletised

Väga raske on mõne *ne*-liitelise võõrsõnatuletise ja tema käändevormide kirjutamine. Ennekõike on seesugused:

modernne – kaks *n*-i, sest tüvi *modern* + liide *-ne*

standardne – *d*, sest *standard* + *ne*; *d* jääb alles ka muudes käänetes, nagu *standardsed, standardsetele*

kompleksne – omastavas jm käänetes kaks *s*-i, sest *kompleks* + *se*, ka *komplekssed, kompleksseim*

viskoosne – omastavas jm käänetes kaks *s*-i, sest *viskoos* + *se*, ka tuletises *viskoossus*

prestiižne – omastavas jm käänetes žs, sest *prestiiž* + *se*, ka *prestiižseid, prestiižseks*

Tuletiste puhul tuleb arvestada sedagi, et juurdetulnud liited võivad tüves nii kaashääliku kui ka täishääliku pikkust lühendada, nt *grimm*, aga *grimeeriija*; *stjuuard*, aga *stjuardess*; *aadress*, aga *adressaat*.

Lõpuks veel väike loetelu tuntud võõrsõnadest, mille puhul ometi väga paljud kõhklevad:

abonement

akrediteerima

annulleerima

bruto

elimineerima

evalveerima (vrd *devalveerima, revalveerima*)

kissell

kombinesoon (segab nähtavasti argikeelne *kombe*, *kombekas*)

koordinaadid, *koordineerima*

materiaalne (kuigi *materjal*)

millennium (ladina *mille* 'tuhat' + *annus* 'aasta')

neto

sümpoosion (eesti keeles just kreeka *-on*, mitte ladina *-um*)

terrass

Kõige üldisem ja parem soovitus võõrsõnade kirjutamiseks on muidugi: kasutage „Eesti keele sõnaraamatut ÕS 1999” ja „Võõrsõnade leksikoni” 2000.